

KELEMEN LÁSZLÓ

PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIA

Bp., 1981. Tankönyvkiadó

Másfél évtized telt el Kelemen László első pedagógiai pszichológiai kézikönyvének megjelenése óta. Ezalatt a hazai pedagógiai és pszichológiai kutatások eredményei, valamint a megismert külföldi szakirodalom alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az intézményes nevelés társadalmi funkcióját e tudományos eredmények felhasználásával töltheti be. A pedagógiai gyakorlat akkor léphet előre (és a rá vonatkozó döntések akkor előremutatók), ha az új felismerések alkalmazásra kerülnek.

Kelemen László monográfiája e folyamat megvalósulását elősegítve nyújtja át a nevelépszichológia legújabb eredményeit, beágyazva ezeket a tudomány egészébe. Teszi ezt egy komplex fejlődés-, szociál-, személyiségpszichológiai és pedagógiai nézőponttal ötvözve, amely a jelenségek elemzésében – a valóságnak megfelelő – több oldalú megközelítést sugall. Ez különösen vonzóvá teszi és egyben megkönnyíti a nevelési gyakorlat számára a könyvben foglaltak „interiorizációját”.

A komplex szemlélet ugyanakkor lehetővé teszi a tudomány jellegének (önálló, alkalmazott tudomány) és specifikus tárgyának meghatározását. Ez utóbbit „a pedagógiai (oktató-nevelő) tevékenység és a személyiségfejlődés kölcsönhatásában jelentkező pszichológiai törvényszerűségek és sajátosságok” (16. o.) tanulmányozásában jelöli meg, amely egyértelműen a pszichológiai szempont dominanciáját biztosítja.

A munka struktúrája a pedagógiai tevékenység pszichológiai leírásának új lehetőségeit tárja az olvasó elé. Valóban a pszichikus folyamatok oldaláról közelít, miközben a pedagógiai történet és annak szélesebb társadalmi összefüggéseit sem téveszti szem elől. Így a pedagógiai folyamat analízisének szempontjai a szerző szerint a következők:

- a) A pedagógiai folyamatnak mint társadalmi tevékenységnek pszichológiai mechanizmusa.
- b) A pedagógiai folyamatnak mint a pedagógus tevékenységének pszichológiai mozzanatai.
- c) A pedagógiai folyamat mint a gyermeki személyiség fejlődése.
- d) A pedagógiai folyamat mint képességfejlesztés.
- e) A pedagógiai folyamat mint perszonalizáció.
- f) A pedagógiai folyamat mint tanulás és művelődés.
- g) A pedagógiai folyamat mint szocializáció.
- h) A pedagógiai folyamat mint individualizáció. (111–112. o.)

E tematikának megfelelően történik a gazdag anyag rendezése. A könyv bevezető részeit követően (1–5. fejezet) az alábbi részekre tagolódik a munka: a személyiségfejlesztés pszichológiai alapjai, a tanítás és tanulás pszichológiája, a szocializáció (közösségi nevelés) pszichológiája, az individualizáció (az egyéni bánásmód) pszichológiája. A bevezető két rész 6. fejezetében kap helyet a nevelő–növevény viszony pszichológiája. E fejezet feltételezhetően terjedelmesebb és differenciáltabbá válhat majd a hazai pedagógus-személyiségkutatások kibontakozásával, valamint a pedagógiai pszichológiai diagnosztika kimunkálásával.

A kézikönyv az 1967-es kiadáshoz viszonyítva több új témával gazdagodott. A szerző önálló fejezetben mutatja be a személyiségelméleteket (a személyiségvonások és típusok szerinti elméletek, a pszichoanalitikus személyiségfelfogás, a személyiség mint társadalmi tanulás terméke, a humanista elmélet) és a személyiségfejlődés pszichológiai mechanizmusait (utánzás, azonosulás, értékorientáció). Ez az anyag természetesen nem tartozik a pedagógiai pszichológia vizsgálódási területére. A kézikönyvben történő szerepeltetése azonban – elsősorban a pedagógus olvasók szempontjából – komoly infor-

matív értékű. Nem kémető számon a nevelépszichológiától (s a szerzőtől még kevésbé) a „pedagógiai személyiségelmélet”, azaz a marxista személyiségkoncepciónak a nevelés elméletében és gyakorlatában egyaránt élő, irányító szerepet betöltő leírása. A szerző által vázolt személyiségstruktúra „egyrészt szintetizáló jellegű, átvesz minden beilleszthető elemet az eddigi pszichológiai tanításokból. Másrészt didaktikai célzatú, mivel egyik fő elve az áttekinthetőség és a rendszerezés, nem valamiféle új elmélet konstruálása. Végül pedagógiai szempontú, mert a pedagógiai feladatokat is ezekből szeretnénk levezetni.”

Az összefoglaló művek általában az adott tudományterület aktuális helyzetét, esetünkben a nevelépszichológia „jelen állását” tükrözi. Ezért a kézikönyvvel kapcsolatos megállapítások a tudomány egészére is vonatkoztathatók.

Kelemen László munkája hatalmas ismeretanyagot sorakoztat fel a tanulás és a tanítás pszichológiájával foglalkozó fejezetében. A közel 700 oldalas könyvből 260 e témát elemzi. Ez természetesnek tűnik, ha a szerző több mint három évtizede folytatott kimagasló tudományos tevékenységére gondolunk. A jelenség ezenkívül egyéb okokkal is összefügg. (Pl. az általános pszichológia tanulásilélektani felismeréseinek alkalmazhatósága, a didaktika történeti hagyományai a nevelélmélettel szemben.) Kérdés azonban, vajon iskolarendszerünk és közoktatáspolitikánk ösztönzi-e eléggé a „szűkebb értelemben vett nevelépszichológiai” kutatásokat; vajon az iskola tevékenységrendszere, jelenlegi oktatás-és teljesítményközpontúsága mellett (vagy ellenére) sikerül-e a szociális magatartás-, a közösségi nevelés pszichológiájának „felzárkóztatása”.

A munka a közösségi nevelés pszichológiai kérdéseit – a személyiségfejlesztésben, a társadalmi beilleszkedésben betöltött jelentőségéhez viszonyítva szerényebb keretek között tárgyalja. Kelemen László felismerve a szociálpszichológia és a pedagógiai szociológia adaptációs lehetőségét a témával kapcsolatban, valamint a hazai nevelélméleti kutatások értékeit, lényegében ennek alapján foglalta össze mondanivalóját.

Önálló fejezetet szentel az iskolaelőkészítés és az iskolaérettség pszichológiai problémáinak. Ezzel összefüggésben érinti az óvodáskorú gyermek fejlődési sajátosságait és az óvodai nevelés feladatait. Úgy véljük, hogy a téma szerepeltetése a kézikönyvben kifejezi a nevelépszichológia (távlatában talán a neveléstudomány) azon törekvését, hogy a pedagógiai tevékenység, a személyiségfejlesztés pszichológiai (pedagógiai) törvényszerűségeinek leírását az óvodai nevelésre is kiterjessze. Ily módon a 3–18 éves gyermekek nevelése egységes rendszert alkotna.

A könyv ugyancsak egyik állomásnak tekinthető azon az úton, amelynek követői az „átlagtól eltérő” (nehezen nevelhető, hátrányos helyzetű, veszélyeztetett, tanulási kudarcot valló vagy éppen kimagasló tehetségű) gyermekek nevelésében az iskolának (óvodának) fontos szerepet tulajdonítanak. Egyre természetesebben és bátrabban vonja be a nevelépszichológia (s talán majd a hazai neveléstudomány is) vizsgálódásai körébe a szocializációs zavarokat, a társadalmi beilleszkedést nehezítő körülmények hatását, a beilleszkedési zavarok korai felismerését és a prevenció lehetőségét.

Napjainkban a nevelésnek ez a területe rendszerint a tankönyvek és kézikönyvek végén különálló fejezetben kap helyet. Ez az elhelyezés – a pedagógiai valóságot jelképezve – kifejezi azt a még nem megnyugtatóan eldöntött kérdést, vajon tárgya-e a neveléstudománynak (és feladata-e az iskolának) a „problematikus” (szociálisan inadaptált, tanulási nehézségekkel küzdő) gyerekek nevelése. – Kelemen László munkája a téma elhelyezésével azt a helyes álláspontot sugallja, hogy egyéni különbségekről van szó, amely a nevelés általánosan elfogadott (bár nem könnyen megvalósítható) elvét, az egyéni bánásmódot jelenti.

A szerző szinte a teljesség igényével mutatja be művében a tárgyalt jelenségkörhöz kapcsolódó elméleti koncepciókat, korábbi és újabb elképzeléseket. Az olvasó feladata e rendkívül sokszínű, széles körű szakirodalomra támaszkodó anyagból kiválasztani a legmegfelelőbbet, amely számára is irányadó lehet. Ebben az önállóságot biztosító tájékozódásban természetesen a szerző is segítséget nyújt az ellentétes teóriák bemutatásával, kritikai észrevételeivel. (Pl. az oktatási folyamat tanulásilélektani modelljei, a pedagógus–tanuló viszony értelmezése.)

A kézikönyv több mint ezer bibliográfiai adatot és több ezer szövegek közötti hivatkozást tartalmaz.

Kelemen László műve meggyőző bizonyíték a pedagógiai lélektan „nagykorúságára”. A tudományterület eredményei – mint azt a kézikönyvben foglaltak igazolják – nevelési rendszerünk továbbfejlesztésében jelentős szerepet kaphatnak. Egyben ösztönzik a kutatás folytatását, a neveléstudománnyal és a pszichológiai tudományokkal való kapcsolatot. A munka egyben a jövő pedagógusai és kutatói számára is széles körű tájékozódást biztosít.

Kósáné Ormai Vera